

УДК 349.2

Наталія Обушенко,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Трудові права є одними з фундаментальних соціально-економічних прав людини та громадянина. Жодна держава, яка позиціонує себе як демократична, правова й соціальна та сповідує цінності громадянського суспільства, не може нехтувати зазначеною категорією прав людини. Тому одним із першочергових завдань у цьому напрямі є створення якісної нормативно-правової бази, адже саме норми права лежать в основі механізму правореалізації в трудовому праві. Низький рівень ефективності правозастосовної діяльності може завдати суттєвої шкоди як окремим суб'єктам, так і суспільству в цілому. У статті визначено сутність ефективності правозастосовної діяльності та досліджено шляхи підвищення ефективності застосування норм трудового права.

Ключові слова: механізм реалізації права, трудові відносини, правозастосовна діяльність, ефективність, правотворчість, розподіл компетенцій між суб'єктами, професійна та правова культура, правосвідомість, удосконалення нормативно-правової бази, соціальне середовище.

Постановка проблеми. Однією з обов'язкових умов розбудови демократичної, правової соціальної держави з розвиненим громадянським суспільством є всебічне вдосконалення механізму реалізації права. Особливо гостро стоїть питання вдосконалення в усіх найбільш важливих сферах суспільного життя такої форми правореалізації, як правозастосування. Адже низький рівень ефективності правозастосовної діяльності може завдати суттєвої шкоди як окремим суб'єктам, так і суспільству в цілому.

Неякісний та неефективний правозастосовний процес поступово виливається в негативне ставлення людей до влади, у зниження рівня довіри до неї; населення перестає вірити в здатність влади ефективно керувати суспільними процесами, що у свою чергу може призвести до появи дисбалансу в усій системі суспільно-державних відносин. З огляду на це перед державою постає важливе питання, сутність якого полягає в організації й налагодженні правозастосовної системи таким чином, щоб рівень її ефективності максимально відповідав загальним потребам суспільства, забезпечував його стабільний розвиток і гарантував надійний захист. З огляду на мінливість і динамізм суспільних відносин постійне підвищення ефективності правозастосовної

діяльності, зокрема й у сфері трудових відносин, має перетворитись на безперервний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням сутності правозастосування як особливої форми реалізації норм права займалися такі науковці, як С.С. Алексєєв, В.М. Горшенєв, В.В. Лазарєв, М.Ф. Орзіх, О.Ф. Скакун, Л.С. Явич, П.О. Недбайло, М.С. Строгович, Ф.А. Григор'єв, М.І. Матузова, О.В. Малько та інші.

Метою статті є розкриття шляхів підвищення ефективності застосування норм трудового права, а також визначення, що саме являє собою ефективність, з'ясування форм її прояву або, навпаки, відсутності.

Виклад основного матеріалу. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «ефективність» визначається як характеристики якого-небудь об'єкта, що відображають його суспільну корисність, продуктивність та інші позитивні якості. У свою чергу «ефективний» – це такий, що приводить до настання потрібних наслідків, результатів [1, с. 358].

З наведеного визначення можна зробити висновок, що ефективність нерозривно пов'язується з досягненням поставленої мети чи виконанням запланованих завдань.

У юридичній літературі питання про ефективність правозастосовної діяльності пов'язується, як правило, з питанням про ефективність правових норм. Правозастосування виступає засобом для досягнення цілей, які стоять перед правовою нормою. Ці цілі підпорядковуються загальним цілям правового регулювання правовідносин. Отже, ефективність правозастосовних актів може оцінюватись лише за ступенем досягнення тих же соціальних цілей, на які спрямовується ефективність правових норм [2, с. 172–173].

Наголосимо, що деякі дослідники з приводу ефективності правозастосовної діяльності вказують, що в правозастосовній діяльності існують власні, самостійні цілі, відмінні від цілей застосовуваних норм [3, с. 91]. Однак, на нашу думку, більш ґрунтовно виглядає позиція авторів, які підходять до визначення ефективності правозастосування через досягнення ним цілей, поставлених у правових нормах. Адже правозастосування – це лише форма, зміст якій надає відповідна діяльність, основні компоненти якої, зокрема й цілі, визначаються певними нормами права. Із цього приводу варто пригадати позицію Є.П. Шикіна, який вказував, що цілі правозастосування зумовлюються нормативною основою механізму правового регулювання. У нього не може бути інших, не передбачених правом цілей [4, с. 6]. Відтак можемо стверджувати, що ефективність норм трудового права та ефективність діяльності щодо їх застосування необхідно розглядати як загальне та окреме (специфічне), оскільки правозастосування – не єдиний спосіб і критерій досягнення цілей норм права й оцінювання ефективності їх регулятивного впливу. До того ж, як справедливо стверджує В.О. Котюк, сам характер дії правових норм у напрямі досягнення цілей може бути різним, у тому числі таким: 1) інформаційним, ідеологічним, загальновиховним; 2) реалізацією норм права через їх дотримання, виконання й використання – безпосередньою реалізацією права; 3) державно-владною діяльністю компетентних органів щодо забезпечення реалізації правових норм – так званою правозастосовною реалізацією. Таким чином, в одних випадках ефективність норми забезпечується лише за рахунок її власної дії, а в інших – є результатом дії системи: норма плюс її застосування [2, с. 172–173].

З огляду на викладене в радянській юридичній літературі цілком справедливо було сформульовано таке визначення ефективності правозастосування: співвідношення між результатами індивідуального регулювання та метою правової норми [5, с. 21–75].

У більш розгорнутому вигляді до визначення ефективності правозастосовної діяльності підходить В.О. Котюк, який пише, що загальною мірою ефективності правозастосування є положення щодо того, наскільки повно й реально користуються громадяни та інші суб'єкти правами, передбаченими законом і забезпеченими правоохоронними органами, наскільки точно вони виконують свої обов'язки. У цілому ефективність правозастосовних актів можна визначити як співвідношення між результатами індивідуального регулювання та ціллю правової норми, за якого в індивідуальному акті регулювання в межах закону використано певні можливості для догляду («усмотрения») правозастосування [2, с. 173–174].

Цікавою видається думка В.О. Сиринька, який, досліджуючи ефективність правозастосовної діяльності органів виконавчої влади, стверджує, що можна виділити величезну різноманітність конкретних цілей, які лежать в основі різних норм права, проте в підсумку всі вони зводяться до справедливої впорядкованості суспільних відносин та підпорядковуються тим цілям і завданням, які покладає на себе держава. Деякі державні цілі можуть бути досягнуті й без допомоги права. Однак більшість із них досягається шляхом здійснення цілей конкретних правових норм, потім на основі досягнутого – цілей правових інститутів та, зрештою, цілей галузей права й міжгалузевих правових комплексів. При цьому під час оцінки ефективності правозастосування необхідно враховувати, що деякі норми права та законодавчі акти найчастіше спрямовуються на досягнення не однієї, а декількох цілей водночас. Також зустрічаються правові комплекси, норми яких мають практично одну безпосередню мету, або такі, у яких виділяти мету окремої норми безглуздо [6, с. 59]. У зв'язку із цим В.О. Сиринько підкреслює, що ефективність правозастосування можна розглядати і як відносне досягнення цілей окремих норм права, і як досягнення цілей правових систем більш загального рівня. Тобто, на нашу думку, можна виділити ефективність правозастосування міжгалузевих правових комплексів, галузі права, інституту права в цілому, ефективність правозастосування конкретних правових норм. Проте ефективність правозастосовної діяльності окремої галузі чи інституту права не дорівнює простій сукупності ефективності застосування окремих норм права. Їх ефективність визначається лише як загальна тенденція в масі окремих відхилень на основі аналізу практики [6, с. 60]. На підставі викладеного В.О. Сиринько доходить висновку, що під ефективністю правозасто-

совної діяльності органів виконавчої влади розуміється найбільш повне й оперативне досягнення результатів конкретно правовою нормою, інститутом права, галуззю права щодо поставлених цілей і завдань шляхом видання й реалізації правозастосовних актів за умови дотримання принципів правозастосування та забезпечення їх реального виконання [6, с. 72–73].

Загалом наведена позиція виглядає цілком прийнятною, адже досить часто окремі норми права дійсно не мають чітко вираженої власної мети (окрім загальноправової мети – упорядкування суспільних відносин). Тому компетентний суб'єкт, здійснюючи застосування норм трудового права, реалізує положення тих же окремих правових норм, проте мета, яку він при цьому переслідує, може мати відношення до більшого правового утворення (явища), наприклад інституту.

Отже, під ефективністю правозастосовної діяльності у сфері трудового права варто розуміти такий її стан, який гарантує найбільш повне досягнення цілей норм та інститутів трудового права за мінімальних затрат часу й ресурсів.

Щоб підвищити ефективність правозастосовної діяльності у сфері трудового права, необхідно враховувати певні шляхи.

По-перше, варто підвищити якість правотворчої діяльності: норма права є юридичною основою правозастосування, тому ефективність застосування норм трудового права прямо залежить від того, наскільки якісно працюють правотворчі органи й посадові особи. Правотворчість – це соціальна, державна та громадська діяльність, у результаті якої утворюється, підтримується й розвивається система законодавчих актів та інших правових норм. Частиною правотворчості є власне законодавча діяльність (законотворчість) [7, с. 37]. В.М. Корельський вказує, що правотворчість являє собою специфічну, таку, що вимагає особливих знань і вмінь, інтелектуальну діяльність, пов'язану зі створенням чи зміною існуючих у державі правових норм [8, с. 298]. В.М. Горшеньов під правотворчістю розуміє діяльність щодо створення й розвитку діючої системи права шляхом розробки, обговорення та прийняття нормативних актів [9, с. 40].

Погоджуючись із думкою А.О. Рибалкіна, вважаємо, що «правотворчість» – це родове поняття, яке включає два види діяльності зі створення правових норм: законотворчість (створення правових норм, що дістають закріплення в актах вищої юридичної сили – законах) та нормотворчість (діяльність із прийняття правових норм на основі й до виконання законів) [10, с. 13].

По-друге, кроком на шляху покращення ефективності є правильний розподіл компетенцій між суб'єктами правозастосування. Для сфери трудового права це питання є особливо актуальним, оскільки коло суб'єктів, які можуть застосовувати його норми, є ширшим, ніж в інших галузях права. Правильна й науково обгрунтована організація структури правозастосовних органів і посадових осіб, а також чіткий розподіл між ними питань, які вони можуть вирішувати, є однією із заporук ефективного правозастосування, адже це гарантує відсутність конфліктів повноважень, унеможлиблює тяганину та перекладання своїх обов'язків щодо застосування норм трудового права на інших суб'єктів тощо.

Особливого значення питання розподілу правозастосовних повноважень набувають під час вирішення трудових спорів (як індивідуальних, так і колективних), оскільки трудове законодавство передбачає декілька різновидів суб'єктів, які здійснюють розв'язання трудових конфліктів.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що вдосконалення організації системи суб'єктів, які застосовують норми трудового права як один із шляхів підвищення ефективності правозастосування, прямо пов'язане з нормотворчістю. Адже основні питання щодо розмежування повноважень і сфер регулятивного впливу правозастосовних суб'єктів визначається на рівні законодавства, що зайвий раз підкреслює значення якісної нормотворчості для ефективності правозастосовної діяльності.

По-третє, важливим моментом, який варто враховувати в процесі поліпшення ефективності застосування норм трудового права, є постійне підвищення рівня професійної та правової культури, а також правосвідомості.

Висновки

Отже, мета підвищення ефективності застосування норм трудового права полягає в заходах, здійснюваних ще на рівні правотворення, зокрема таких:

- постійному спостереженні за динамікою та змінами в трудових і тісно пов'язаних із ними відносинах;
- оновленні у зв'язку із цим чинного трудового законодавства;
- розробці та прийнятті нових норм із наступним скасуванням норм, на зміну яким вони розробляються;
- постійних моніторингу й ревізії трудового законодавства;
- удосконаленні процесуально-процедурних моментів на рівні відповідних нормативно-правових актів;

– кодифікації й уніфікації трудового законодавства, а також його гармонізації з міжнародними нормами, вимогами та стандартами у сфері використання найманої праці тощо.

Таким чином, підвищення ефективності застосування норм трудового права можливе не лише через удосконалення нормативно-правової бази, а й через відповідні зміни та перетворення в соціальному середовищі, у якому саме функціонують правові норми та правозастосовні суб'єкти.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і доповненнями) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Котюк В.О. Теорія права. Курс лекцій : [навч. посібник для юрид. фак-тів вузів] / В.О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
3. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов / В.В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1975. – 206 с.
4. Шикин Е.П. Основные условия эффективного применения права : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология;

уголовно-исполнительное право» / Е.П. Шикин. – Свердловск, 1971. – 24 с.

5. Кудрявцев В.Н. Эффективность правовых норм / В.Н. Кудрявцев, В.И. Никитинский, И.С. Самошенко, В.В. Глазырин. – М. : Юридическая литература, 1980. – 280 с.

6. Сиринько В.А. Правоприменительная деятельность органов исполнительной власти: современные проблемы эффективности и совершенствования законодательства : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / В.А. Сиринько ; Московский гос. социальный ун-т. – Воронеж, 2004. – 238 с.

7. Кудрявцев В.Н. Современная социология права / В.Н. Кудрявцев, В.П. Казимирчук. – М. : Юристь, 1995. – 297 с.

8. Теория государства и права : [учебник для вузов] / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Первалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2002. – 616 с.

9. Горшенев В.М. Участие общественных организаций в правовом регулировании / В.М. Горшенев. – М. : Госюриздат, 1963. – 167 с.

10. Рибалкін А.О. Нормотворчість органів внутрішніх справ (аспекти загальної теорії) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А.О. Рибалкін ; Запорізький юрид. ін-т. – Запоріжжя, 2005. – 185 с.

Трудовые права являются одними из фундаментальных социально-экономических прав человека и гражданина. Ни одно государство, позиционирующее себя как демократическое, правовое и социальное и исповедующее ценности гражданского общества, не может пренебрегать данной категорией прав человека. Поэтому одной из первоочередных задач в этом направлении является создание качественной нормативно-правовой базы, ведь именно нормы права лежат в основе механизма правореализации в трудовом праве. Низкий уровень эффективности правоприменительной деятельности может нанести существенный вред как отдельным субъектам, так и обществу в целом. В статье определена сущность эффективности правоприменительной деятельности и исследованы пути повышения эффективности применения норм трудового права.

Ключевые слова: механизм реализации права, трудовые отношения, правоприменительная деятельность, эффективность, правотворчество, распределение компетенций между субъектами, профессиональная и правовая культура, правосознание, усовершенствование нормативно-правовой базы, социальная среда.

Labor rights are among the fundamental economic and social rights of man and citizen. No state, positioning itself as a democratic, legal and social and professing the values of civil society can not ignore this category of human rights. Therefore, a priority in this direction is the creation of high-quality regulatory framework, because it is the rule of law are the basis of the mechanism of the right in labor law. The low level of effectiveness of law enforcement activities may cause significant harm to both individual subjects, and society as a whole. The article defines the essence of the effectiveness of law enforcement and investigated ways to improve the effectiveness of labor law.

Key words: mechanism of the right, labor relations, enforcement activities, efficiency, lawmaking, distribution of competencies between the actors, professional and legal culture, sense of justice, improving the regulatory framework, social environment.

